

– Hakemli Makale –

İNSAN RÛHU, EZELÎ OLAN TANRISAL BİR ÖZ MÜDÜR?

Maşallah TURAN

Yard. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
masallahturan25@gmail.com

ÖZ

Hakkındaki bilgi azlığı sebebiyle geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok kimse için "rûh" kavramı, bir merak konusu olmaya devam etmekte, bir sorun olarak düşünce-lerinde yer almaktadır. İnsanın hem biyolojik canlılığının, hem de algılayıcı ve bilici özünün kaynağı olan rûhun maddeden ayrı, ezeli bir cevher olduğu görüşü, ilk zamanlar Batı Felsefesindeki tartışmalarda ön plana çıkar. Ancak zamanla gerek Hıristiyan düşünce tarihinin, gerekse felsefe kültürünün Arapçaya tercümesiyle beraber kimi İslamî öğretiler üzerinde de etkili olmuştur. Günümüzde, Müslümanlar arasında rûhun tanrisal bir öz olduğu veya tanrisal özden geldiği anlayışı kolaylıkla gündeme getirilebilmektedir. Bu bağlamda özellikle rûhun tanrı ile özdeş olmadığı, ezeli olmayıp sonradan yaratıldığı, tanrıdan kopup gelen bir parça olmadığı meselesinin açık bir şekilde ortaya konmasının önem arz ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Rûh, Ezeli, Tanrisal Öz, Nefis, Batı Felsefesi.*

Is the Human Spirit a Divine Essence which has not a Beginning?

As well as due to lack of knowledge about its, as it was in the past, today for many to one, "spirit" concept continues to be a subject of curiosity and is located in the thoughts of them as a problem. The opinion that the spirit which is the source of the biological presence and mind is an eternal matter that separate from substance the first time brought to the agenda in the debates in Western Philosophy. But over the time either Christian history of thought should have been effective or by the culture of philosophy with the translation into Arabic have been effective on some Islamic teachings. Today, among some Muslims the understanding that the soul is a divine essence or come from a divine essence can be brought up easily to agenda. In this context, especially the issue that spirit is not identical with God, it is not eternal and was created later and it is not a part that come from God, is important to clearly demonstrated.

Keywords: *Spirit, Eternal, Divine Essence, Soul/Nafs, Western Philosophy.*

Giriş

Rûhun maddeden ayrı, ezeli bir cevher olduğu görüşünü, bilinen felsefi metinler içinde ayrıntılı olarak ilk savunan kişi, Batı Felsefesinin en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Platon'dur. Onun epistemolojideki yaklaşımına göre öğrenmek, bu dünyaya gelmeden önce sahip olduğumuz bilgileri yeniden hatırlamaktan ibarettir. Platon bunu, rûhun ezeli olarak var olmasıyla ve önceden öğrendiği bilgileri unutsa bile, ilerde sahip olduğu yeni bedenlerle buluşunca hatırlamasıyla açıklar. O, bu ve diğer bazı argümanlarla, rûhun ezelden beri var olan bir cevher olduğunu ispat etmeye çalışır.¹

Platon'un bu konudaki görüşlerinin süreç içerisinde Hıristiyan düşünce tarihi üzerinde olduğu gibi; felsefe kültürünün İslam dünyasına girmesiyle beraber, kimi İslamî öğretiler üzerinde, doğrudan veya dolaylı birtakım etkilerinin olduğunu inkâr etmek mümkün görünmemektedir. Tabii ki bu etkileme, rûhun var olup olmadığından çok, var oluş zamanı ve mahiyetiyle ilgili tartışmalarda daha belirgindir.²

Dinlerin ve felsefi öğretilerin önemli bir kısmında, genellikle beden ve rûhun birbirinden ayrı olduğu, rûhun, sürekli bir biçimde kendi uygun alanına tekrar dönmeye çalışmakla yükümlü olan "tanrısal bir öz"den geldiği inancı hâkimdir.³ Örneğin; Hint dinlerinde, rûhun mahiyetiyle ilgili başlıca iki inanç göze çarpmaktadır: İlkine göre rûh, kendi başına ayrı bir ferdiyeti olmayan "tanrı ile özdeş" bir cevherdir. Diğerine göre ise, bizatihi ferdiyeti olan rûh, saf, basit ve "ezeli" bir cevherdir.⁴ Stoacı filozoflar da, hava-ateş karışımı saydıkları rûhu, bütün evreni kuşatan bir "tanrısal varlık" olarak yorumlamışlardır.⁵

Bilahare rûhun kadîm olduğunu ileri süren Şîî âlimlere rastlanırken,⁶ ilk dönem tasavvufunda da rûhun mahlûk olup olmadığı meselesinin tartışıldığını ve örneğin Ebu Bekir Kahtabî'nin, zuhurun başlangıcını temsil eden "kün

¹ Bk., Platon, *Phaidon*, Çev.: Hamdi Rağıp Atademir - Kemal Yetkin, Sosyal Yay., İstanbul 2001, s. 35-42; Kaya, Mustafa, Platon'un Rûh Kuramı, *Sosyal Bilimler Dergisi*, AKÜ Yay., Afyonkarahisar 2013, c. 15, sy. 1, s. 174-175

² Bk., Yavuz, Yusuf Şevki, "Rûh", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, c. 35, s. 191

³ Bk., Güç, Ahmet, "Diğer Dinlerde Rûh", *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 197

⁴ Bk., Güç, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 198

⁵ Bk., Kutluer, İlhan, "Felsefe (Rûh)", *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 194

⁶ Bk., Yavuz, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 190; "Bir grup cahil, 'rûh mekan tutmayan ve mekana hulul etmeyen bir varlık olunca, onun İlahı denk veya O'nun bir cüzü olması gerekir' iddiasında bulunmuşlardır ki, bu fahiş bir cehalet ve çirkin bir hatıdır." Fahrüddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefatihu'l-Gayb*, Ter-cüme: Suat Yıldırım v.dğr., Akçağ Yay., Ankara 1993, c. 15, s. 55

(ol)” emrinin rûhu kapsamadığını, rûhun Allah’ın emri, Allah’ın emrinin de kelâmı olduğunu ve bu sebeple de rûhun mahlûk olmadığı tezini ileri sürmekte olduğunu görmekteyiz.⁷ Yine Muhyiddin-i Arabî’nin “Rûh mahlûk değil, alem-i emirden, sıfat-ı iradeden gelmiş bir hakikattir. Rûhun mahlûkiyeti, inkişafından ibarettir.” iddiasını dillendirdiğini gözlemlemekteyiz.⁸ Abdulkerîm el-Kuşeyrî ve Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî gibi kimi mutasavvıfların bunun bir yanılığ olduğunu belirtmelerine rağmen, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu düşüncenin, tasavvufta ve sûfîler üzerinde etkisini tamamen yitirdiğini söylemek, isabetli değildir.⁹ Ayrıca bu etkilenmeler sadece tasavvuf alanıyla sınırlı kalmamıştır, bugün rûhun tanrı ile özdeş olduğu fikri pek kabul görmese bile, Müslümanlar arasında rûhun tanrısalsal bir öz olduğu veya tanrısalsal özden geldiği anlayışı kolaylıkla gündeme getirilebilmektedir.

Görünen o ki, bu meselede rûhun kimi zaman “ezelî olduğu”, kimi zaman “tanrısalsal bir özden geldiği”, kimi zaman ise “tanrı ile özdeş olduğu” tarzında, ciddi şekilde tahlil edilmesi gereken hatalı fikirlerle karşı karşıya kalınmaktadır.¹⁰ Öyleyse rûhun ne olduğunun ta’rif edilmesinin yanında, belki de ondan çok daha önemli bir tarzda, tanrı ile özdeş olup olmadığı, ezelî mi yoksa sonradan mı yaratıldığı, ayrıca yaratılmış olsa bile tanrıdan bir parça olup olmadığı meselesinin açık bir şekilde ortaya konması, son derece büyük bir önem arz etmektedir. İşte bu makalede, özellikle bu hususlarda olmak üzere ve tefsir ilmi bağlamında rûh konusu ele alınacaktır.

1. Rûhun Tanımı

Sözlükte “gitmek, geçmek, dönmek, yürümek, hava rüzgârlı olmak, bir şey geniş ve ferahlık verici olmak” anlamlarına gelen “rvh” kökünden türeyen “rûh” kelimesi, insanın canlı olmasını sağlayan nûranî, ulvî ve latîf olan unsuru demektir.¹¹ Hareket ve canlılığın kaynağı olan, kendisiyle faydalı şeyleri elde

⁷ Bk., Uludağ, Süleyman, “Tasavvuf (Rûh)”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 192

⁸ Bk., Nursî, Said, *Lem’alar*, Zehra Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 53-55

⁹ Bk., Uludağ, Süleyman, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 193; İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub, *Kitabu’r-Rûh*, I-II C. Tahkik: Muhammed Ecmel Eyyub el-İslahî, Daru’l-İlmi’l-Fevaid, tsz., c. 2, s. 448 dpn.: 6

¹⁰ Nitekim Razi, bu tür iddiaları “fahiş bir cehalet ve çirkin bir hata” olarak nitelendirmektedir. Bk., Razi, a.g.e., c. 15, s. 55

¹¹ Bk., Yavuz, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 187; Çağrııcı, Mustafa, “İbn Kayyım el-Cevziyye”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 200

etmenin ve zararlı şeylerden sakınmanın mümkün olduğu hayat, rûh kelimesiyle ifade edilir.¹² Nefis kelimesinin ise daha çok kavrayan ve bilen benlik şuru anlamına geldiği kabul edilir.¹³ Bir anlamda rûh, hayat ile nefsin toplamı veya birleşimi gibi bir anlam ifade etmiş olur. Yani canlılarda hayatı sağlayan unsurla birlikte bilinç, akıl, idrâk ve irâde gibi niteliklere sahip bir özden söz edilmiş olmaktadır.¹⁴ Şöyle de denmiştir: Şüphesiz rûh, ağacın köklerinde hareket eden su misali,¹⁵ cesette hareket eden havaya benzer bir latifedir. Rûh, nefsin aslıdır ve maddesidir. Nefis ise, rûhun kendisinden ve onun bedenle iletişime geçmesinden meydana gelmiştir. Bir yönüyle rûh ve nefis aynıdır, ancak her yönden tıpatıp aynı değildir.¹⁶

Biraz daha özlü bir ifadeyle, “rûh” denildiği zaman, başlıca üç görüş açısı göz önünde bulundurulmuştur: (1) Hareketin başlangıcı, kaynağı, (2) Hayatın başlangıcı, kaynağı, yani kendisiyle hayat bulunan şey, (3) İdrâkin yani anlamanın başlangıç noktası, kaynağı. Hareketin başlangıç noktası olması düşüncesiyle rûh, maddenin tam karşılığı olarak kuvvet demek olur, bu manaya göre örneğin elektrik bir nevi rûhtur. Hayatın başlangıç noktası olması düşüncesiyle rûh, daha özel bir şeydir. Bir yönüyle bitkilerin de hayatını kapsarken, bir yönüyle de hayvanlara ait hayattır ki insana ait hayat ile son bulur. İdrakin başlangıç noktası olması düşüncesiyle rûh, şuurla ilgili bütün olayların vasıtası olur ki bu yönüyle en açık görüntüsü insanın nefsinde tecelli eder ve “insan rûhu” ismini alır.¹⁷

¹² Râğib el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, (I-II C.), Mektebetu Nezar Mustafa el-Bâz, tsz., c. 1, s. 271

¹³ Dinî literatürde, nefis kavramını rûhla eş anlamda kullananlar bulunduğu gibi, nefis ve rûh hakkında fark gözetenerler de vardır. Yavuz, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 187

¹⁴ Bk., Râğib el-İsfehânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 271-272

¹⁵ “Kömürdeki ateşin, susamdaki susam yağının, gül maddesinde gül suyunun bulunup nüfuz etmesi gibi.” Razi, *a.g.e.*, c. 15, s. 43

¹⁶ İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail ed-Dimeşki, (V. 774/1373), *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, (I-III C.), İhtisar ve Tahkik: Sabuni, Muhammed Ali, Daru'l-Fikir, Lübnan-Beyrut, 1419 (1999), c. 2, s. 395 Aynı yerde, İbn Kesir der ki: “*Bu güzel bir manadır. Allah en iyisini bilendir.*” Kimi âlimlere göre rûh ve nefis, hem biyolojik canlılığı, hem de algılayan ve bilen insanî özü ifade ettiği halde, kimilerine göre ise nefis, sadece algılayan ve bilen insanî hakikat anlamına gelir. Bazı âlimler ise, insan rûhunun Kur'an-ı Kerim'de yalnızca “nefs” diye isimlendirildiğini, rûh için başka bir andırma söz konusu olmadığını söylemişlerdir. Bk., İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedai'u't-Tefsir*, Derleyen: Yusri es-Seyyid Muhammed, Tercüme: Ahmet Ağırakça v.dğr., Polen Yay., Ravza Matbaacılık, Nisan 2011, c. 2, s. 602

¹⁷ Bk., Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, (V. 1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, (I-X C.), (Sadeleştirme), Azim Dağıtım, İstanbul, tsz. c. 5, s. 320; Modern dönemde, dualizm ile en çok özdeşleşen isim olan Descartes, dünyada yaşayan varlıklardan sadece insanın, madde dışında bir cevhere (zihne/rûha) sahip olduğunu düşündüğünden, hayvanları birer makine olarak görüyordu. Descartes'a göre bu makineler, Tanrı tarafından yapılmış olduğu için insan üretimi otomatlar ve makinelerden çok daha üstün özelliklere sahip olsalar da bu husus, hayvanların hareketlerinin makineler gibi mekanik kanunlar çerçevesinde açıklanabileceği gerçeğini değiştirmiyordu. Descartes, *Metod Üzerine Konuşma*, çev.: K. Sahir Sel, Sosyal Yay., İstanbul (1984),

Terim olarak farklı tanımları yapılan ve “canlılarda hayatı sağlayan unsur” anlamının ön palana çıktığı görülen rûhun, tercih edilen tanımı şöyledir: İnsanın yaratılışının belli bir safhasında melek tarafından bedenine üflenene, ölümü anında meleklerce bedeninden çıkarılıp alınan ve yükümlü kılınmasını sağlayan unsurları da taşıyan hakikattir.¹⁸ Varlıkları algılayıp değerlendirme ve bilgi üretme gücünün yanı sıra Allah’a inanıp itaatte bulunma kabiliyetinin gözlenebilen canlılar içinde sadece insanda var olması, onun, kendisini diğer canlılardan ayıran farklı bir unsura sahip kılındığını gösterir. İnsan akli, bu unsurun hakikatini anlamaktan aciz olsa da onu inkâr etmesi gerekmez. Zira bir şeyin varlığını bilip kabul etmek, onun mahiyetini bilmeye bağlı değildir.¹⁹ Nitekim aklımızın varlığını bilip kabul ettiğimiz halde, onun mahiyetini bilme imkânından yoksunuz.

Rûh soyut, latîf ve basît bir cevher olup beden bütününe yayılmış vaziyettir.²⁰ Allah’ın “ol” emrinden/emriyle yaratılan ve başka bir unsur ve çıkış yeri bulunmayan ilahî bir hârikadır,²¹ bedenden çıkarılıp alınca insan ölür. Bedene girmesi ve çıkması latîf bir cisim olduğunu gösterir, zira bunlar cismin nitelikleridir. Latîf cisim olması duyuyla algılanmasını gerektirmez, sadece maddî cisimlere muhalif bir cisim olmasını zorunlu kılar.²²

Sözün özü; rûh, insanın hem biyolojik canlılığının, hem de algılayıcı ve bilici özünün kaynağı olmak üzere, meleğin, Allah’ın emriyle bedene üflediği şeydir. Rûh denilince canlılık, bilinç, akıl, idrâk, irâde gibi niteliklere sahip bir özden söz edilir.²³ Rûh, Rabbin emrinden öyle bir emirdir ki, insan kendisini ve Rabbi olan Yüce Yaratıcı’yı onunla bilir ve tanır.²⁴

s. 46; Descartes’in bu görüşüne göre, gerek bitkiler gerekse hayvanlar madde dışı bir cevhere sahip değildir. Madde dışı cevher, sadece insanda bulunan bir hakikattir. Hâlbuki bitkilerdeki ve hayvanlardaki hayat ve canlılığı madde ile izah etmek isabetli değildir.

¹⁸ Bk., Yavuz, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 187

¹⁹ Bk., Razî, a.g.e., c. 15, s. 33-35

²⁰ “Rûh, bedenden ve arazlarından başka bir şeydir. Çünkü bu maddeler anasırı erbadan ve karışımların bir araya gelmesinden meydana gelmiş şeylerdir. Ama rûh böyle değildir. Aksine o, basit ve mücerred bir cevherdir, Yaratıcı’nın ‘ol’ emriyle meydana gelmiş bir varlıktır.” Razî, a.g.e., c. 15, s. 35

²¹ Bk., Elmalılı, a.g.e., c. 5, s. 321; “Rûh, emir aleminde ve irade vasfından gelen, ilahî kudretin kendisine hissi/harici bir vücut giydirdiği, başına da şuur taktığı hareketli ve latîf bir cevherdir.” Nursî, Said, *el-Makâlâtü’l-Kübrâ*, Mütercim: Molla Muhammed Zahid Malazgirdî, Şeriketu Resail’i Nur, Lübnan 2010, s. 762

²² Bk., Yavuz, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35 s. 189; “Bedende, hayatın tezahür edip görünmesinde, rûhun tesiri vardır. Ona ait keyfiyetin bilinmemesi, inkâr edilmesini gerektirmez.” Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (I-XVIII C.), Akçağ Yay., Ankara 1995, c. 4, s. 59

²³ Bk., Elmalılı, a.g.e., c. 5, s. 320

²⁴ Bk., Elmalılı, a.g.e., c. 5, s. 323

Biraz önce de belirttiğimiz gibi, insanı canlı kılan rûhun mahiyeti yani nitelik ve keyfiyeti, cisimle birleşmesinin ve ondan ayrılmasının nasıllığı, Allah'tan başka hiç kimse tarafından bilinebilecek bir durum değildir. Çünkü rûh, yüce, nuranî ve hayat sahibi bir varlık olup duyu organlarıyla somut bir şekilde hissedilebilecek cisimler gibi değildir. Bu yüzden rûhla ilgili olarak “size ilimden ancak biraz verildi”²⁵ denilmiştir. Zira onun mahiyetini bilmek imkân dışıdır, mahiyeti dışındaki bilgiler ise görünen eserleriyle sınırlıdır. Onu ancak, kendisiyle karıştırılması muhtemel şeylerden ayıran özellikleriyle bilmek mümkündür.²⁶ Söz konusu edilen ayetin bağlamına göre, “bilgi, hiç verilmedi değil, fakat az verildi. Sofestailerin dediği gibi hiçbir şey bilmez değilsiniz, bazılarının da iddia ettikleri gibi bütün gerçekleri de her yönüyle bilir değilsiniz.”²⁷ Şu da unutulmamalıdır ki, azlık ve çokluk zıddıdır, görecelidirler. Bir şey kendisinden daha üstte, daha fazla olan bir şeye oranla az sayılırken; daha altta ve daha az olan bir şeye nisbetle de çok sayılır. Kula verilen bilgi ve hikmet, haddizatında dünya ve ahiret saadeti için yeterli bir çoklukta iken, Allah'ın ilmine nisbetle gerçekten çok azdır.²⁸

Nitekim bu bağlamda rivayet edilir ki, Hz. Peygamber Yahudilere “size ilimden ancak az bir şey verildi” dediğinde, onlar dediler ki, bu söz sadece bize mi yöneliktir? Hz. Peygamber, “hem bize, hem de size yöneliktir” dedi. Onlar da “ne kadar tuhaf bir durumun var, bir ‘kime hikmet verildiyse, ona pek çok hayır verilmiştir’ diyorsun, bir de böyle ‘az ilim verildi’ diyorsun. Bunun üzerine şu ayet-i kerime indi: “Eğer yeryüzündeki ağaçların tümü kalem ve deniz de -onun ardından yedi deniz daha eklenerek- (mürekkep) olsa, yine de Allah'ın kelimeleri (yazmakla) tükenmez. Şüphesiz Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁹ Yahudilerin buradaki itirazları, anlayışsızlıkları sebebiyledir.³⁰ Çünkü insana verilen hikmet, gücü ölçüsünde hayır ve hakkı bilmesidir, dünya ve ahiretini düzenleyeceği bilgilerdir. Bu ise Allah'ın sınırsız

²⁵ 17. İsra, 85

²⁶ Beyzavî, Kadı Nasiruddin Ebu Said Abdullah İbn Ömer b. Muhammed eş-Şirazi el-Beydavi (v. 685), *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil* (I-II C), Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnan-Beyrut 2011, c. 1, s. 581

²⁷ Bk., Elmalılı, *a.g.e.*, c. 5, s. 323; “İnsan bilgisinin azlığı, yalnız rûhu bilme açısından zannedilmemelidir. Çünkü diğer şeylerle ilgili bilgilerimizin bile kaynağı rûh olduğundan, onlarla ilgili bilgimiz de, hakikatte çok değildir.” Bk., Elmalılı, *a.g.e.*, c. 5, s. 324

²⁸ Bk., Zemahşerî, Carullah Ebu'l Kasım Mahmud b. Ömer, (467–538 h.), *el-Keşşaf* (I-IV C.), el-Mektebetu't-Tevfikiyeye, Kahire-Mısır 2012, c. 2, s. 674

²⁹ 31. Lokman, 27

³⁰ “Yahudilerin ileri sürdüğü şey, bağlayıcı değildir. Çünkü bir şey, bazen bir şeye nisbetle az, başka bir şeye nisbetle çok olabilir. Öyleyse insanlarda bulunan ilimler, Allah'ın ilmine ve eşyanın hakikatlarına nisbetle son derece az, ancak maddi arzulara ve maddi lezzetlere nisbetle de çoktur.” Razî, *a.g.e.*, c. 15, s. 56

ilmine oranla gerçekten azdır. Ancak insan bu ilimle dünya ve ahiret saadetine nail olur ki,³¹ kendisine nisbetle çoktur.³² Bu bağlamla ilgili olarak nakledilir ki; “*Hızır; Hz. Musa’ya (a.s.), ey Musa, benim ilimim, senin ilmin ve tüm yaratılmışların ilmi Allah’ın ilmine göre, ancak şu serçenin, şu denizden aldığı miktar kadardır.*” demiştir.³³

Görünen o ki, rûh hakkındaki bilgi azlığının sebep olduğu sâikle, günümüzde olduğu gibi geçmişte de,³⁴ birçok kimse için bu konu, hep bir merak konusu olmuş, bir sorun olarak düşüncelerinde yer almıştır. Bu noktada gözden kaçırılmaması gerekir ki; rûh dâhil, kâinattaki her şey Allah’ın mülkü olmasına rağmen, var olan her şey Allah nezdinde aynı değerinde değildir. Allah “rûh” için özel olarak “benimdir” demek suretiyle onun değerini, üstünlüğünü ve önemini vurgulamıştır.³⁵ Kuran’dan mealen: “*Onu bir biçime sokup, ona Rûhum’dan üflediğim zaman, siz, onun için hemen secdeye kapanın.*”³⁶ denilmektedir. Dikkat edilirse Allah tarafından Meleklerle, Âdem’e secde emri, rûh üflenmesinden sonra verilmiştir. Yani insan, gerçek kıymetine, rûh verildikten sonra ulaşmıştır. Tabi ki bu noktada, Kur’an öğretisinde “secde”nin; secde edenin, secde ettiğini kendisinden üstün kabul etmesi manasını akıldan çıkarılmamak gerekir.³⁷ Geldiğimiz nokta itibarıyla, rûh kavramının Kur’an’daki kullanım tarzlarına biraz daha detaylı bir şekilde bakmak konuyu aydınlatıcı olacaktır.

³¹ “Hz. Peygamber Yahudilere dedi ki, size verilen bilgi, Allah’ın ilmine nisbetle azdır. Şüphesiz ki Allah, kendisiyle amel ettiğinizde yarar göreceğiniz bilgileri size vermiştir.” İbn Kesir, *a.g.e.*, c. 2, s. 395

³² Beyzavî, *a.g.e.*, c. 1, s. 581; “Size ancak az bir ilim verildi” hitabıyla Yahudilerin kastedildiği de söylenmiştir. Bu durumda, “Tevrat’taki ilim, Allah’ın ilmine oranla azdır” anlamına gelir. Bk., Zemaşşerî, *a.g.e.*, c. 2, s. 674

³³ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. 2, s. 395

³⁴ Rûh konusundaki literatür için bazı örnekler vermek gerekirse; Gazzâlî, *Risâle fi’l-tesviye ve nefhi’r-rûh* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut, nr. 4223); Fahreddin er-Râzî, *en-Nefs ve’r-rûh ve şerhu Kuvâhuma* (İslâmâbâd 1968); Muhammed b. Abdülmelik el-Bağdâdî, *Miftâhu’l-fütûh fi beyâni hakikati’r-rûh* (İÜ Merkez Ktp., nr. 2836); İbnü’s-Salah, *Ebkâru’l-efkâr fi keşfi hakikati’n-nefs* (Süleymaniye Ktp., Esat Efendi, nr. 1136); Muhammed Hadimi, *Risâle fi’r-rûh* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışları, nr. 3672/6); Muhammed Seyyid Ahmed Müseyyir, *er-Rûh fi dirâsâti’l-mütekellimîn ve’l-felâsife* (Kahire 1988); İbrahim Bika’î, *Sirru’r-rûh* (Kahire 1990); Kemal Sayar, *Sana Rûhtan Soruyorlar* (İstanbul 1991); Münire Aydın, *Müslüman Düşünlürlere Göre Rûh Kavramı* (İstanbul Baskı Tarihi yok). Daha geniş bir literatür listesi için bk., Yavuz, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 191-192

³⁵ “Rûhun Allah’a izafe edilmesi, mülkün Malikine izafesi türündendir, şerefini ve önemini belirtmek içindir.” Bk., Râğîb el-İsfehânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 271

³⁶ 38. Sad, 72

³⁷ Secde yaratıklar arasında birbirlerine karşı yapılmışsa ibadet demek değildir. Örneğin: Ay, güneş ve on bir gezegenin Yusuf peygambere secde etmesi (12. Yusuf, 4) veya Yusuf’a anne-babasının ve kardeşlerinin secde etmesi (12. Yusuf, 100) gibi. Bilindiği gibi İblis, Allah’ın emrine rağmen Âdem’e secde etmeyi kabul etmemişti. Secdenin kullar arasında ibadet değil, üstün tanıma olayı olduğunu, İblisin Adem’e secde et-

2. Kur'an'da "Rûh" Kavramı

Kur'an'da rûh kelimesi "er-rûh", "rûhî", "rûhenâ", "rûhun minh", "rûhan min emrina" gibi tabirlerle yirmi bir ayette geçmekte olup, farklı anlamlarda kullanılmaktadır.³⁸ Şimdi, tartışmalara gereğinden fazla girmeden söz konusu anlamları görelim:

1-"Vahiy" anlamında kullanılması: *"Böylece sana emrimizden bir Rûh vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmiyordun. Ancak Biz onu bir nur kıldık; onunla kullarımızdan dilediklerimizi hidayete erdiririz. Şüphesiz sen, dosdoğru olan bir yola yöneltip-iletiyorsun."*³⁹ *"Dereceleri yükselten Arş'ın sahibi (Allah), 'toplanma ve buluşma' günü ile uyarıp-korkutmak için, kendi emrinden olan rûhu kullarından dilediğine indirir."*⁴⁰ *"Allah kendi emriyle melekleri, kullarından dilediği kimseye vahiy (rûh) ile, «benden başka tanrı olmadığına dair (kullarımı) uyarın ve benden korkun» diye gönderir."*⁴¹ Bu ayetlerde vahyin "rûh" olarak isimlendirilmesinin sebebi, kalplere ve rûhlara manen hayat olması yönüyledir.⁴² Nitekim bir başka ayet-i kerime bu hususu açıkça belirtir: *"Ey iman edenler! Sizi, kendinize hayat verecek şeylere davet ettiği zaman Allah'a ve Resulüne uyun. Bilin ki, hiç şüphesiz Allah, kişi ile kalbi arasına girer ve siz hakikaten O'nun huzurunda toplanacaksınız."*⁴³

2-"Kuvvet, sebat ve nusret" anlamlarında kullanılması: *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir kavim (topluluk) bulamazsın ki, Allah'a ve elçisine başkaldıran kimselerle bir sevgi (ve dostluk) bağı kurmuş olsunlar; bunlar, ister babaları, ister çocukları, ister kardeşleri, isterse kendi aşiretleri (soyları) olsun. Onlar, öyle kimselerdir ki, (Allah) kalplerine imanı yazmış ve onları katından bir rûh ile desteklemiştir. Onları, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır; orada süresiz olarak kalacaklardır. Allah, onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın fırkasıdır. Dikkat edin;*

meme olayında söylediği, "ben Âdem'e secde etmem, çünkü ben ondan üstünüm" demesinde de görebiliriz. *"Ey İblis, iki elimle yarattığıma seni secde etmekten alıkoyan neydi? Büyüklendin mi, yoksa yüksekte olanlardan mı oldun?"* Dedi ki: *"Ben ondan daha hayırlıyım; sen beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın."* 38. Sad, 75-76

³⁸ Bk., İzz b. Abdisselam, Abdulaziz b. Abdisselam es-Sülemî (v. 660 h.), *Tefsiru'l-İzz b. Abdisselam* (I-II C), Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnan-Beyrut 1971, c. 1, s. 360; Beyzavî, *a.g.e.*, c. 1, s. 580-581; Zemaşşerî, *a.g.e.*, c. 2, s. 674; Yavuz, *a.g.m.*, *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 187

³⁹ 42. Şura, 52

⁴⁰ 40. Mü'min, 15

⁴¹ 16. Nahl, 2

⁴² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitabu'r-Rûh*, c. 2, s. 446; "Kur'an'a 'rûh' denmesi, gerçek/esaslı hayat olan ahiret hayatına (ebedi saadete), sebep olması yönüyledir." Bk., Râğıb el-İsfehânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 271; "Kur'an ile rûhlar ve akıllar hayat bulur." Razî, *a.g.e.*, c. 15, s. 36

⁴³ 8. Enfal, 24

şüphesiz Allah'ın fırkası olanlar, felah bulanların ta kendileridir.⁴⁴ Cenab-ı Allah, katından bir kuvvet, sebat veya yardım indirmek suretiyle kullarından dileğini onunla destekler, güçlü kılar, muvaffak eder.⁴⁵

3- "Cebrail" anlamında kullanılması: *"Onu Rûhu'l-emin indirdi."*⁴⁶ Hemen devamındaki ayette de "senin kalbine" tabirinden anlaşılmaktadır ki, peygamberin kalbine Kur'an'ı indiren Cebrail Aleyhisselam'dır. Nitekim şu ayette de bu husus açıklanmıştır: *"De ki: Cebrail'e kim düşman ise, şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle, Kur'an'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdeci olarak o indirmiştir."*⁴⁷ Önceki ayette rûhu'l-emin olarak ifade edilen Cebrail, bazı ayetlerde de rûhu'l-kuds olarak ifade edilmiştir: *"De ki: Onu, Rûhu'l-Kuds (Cebrail), iman edenlere sebat vermek, müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi."*⁴⁸ "Andolsun biz Musa'ya Kitab'ı verdik. Ondandır ard arda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da mucizeler verdik ve onu, Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. (Ne var ki) gönlünüzün arzulamadığı şeyleri söyleyen bir elçi geldikçe ona karşı büyüklük tasladınız. (Size gelen) peygamberlerden bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz."⁴⁹ "O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya açık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs ile güçlendirdik. Allah dileseydi o peygamberlerden sonra gelen milletler, kendilerine açık deliller geldikten sonra birbirleriyle savaşmazlardı. Fakat onlar ihtilafa düştüler de içlerinden kimi iman etti, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi onlar savaşmazlardı; lâkin Allah dilediğini yapar."⁵⁰ Allah şöyle diyecek: *"Ey Meryem oğlu İsa, sana ve annene olan nimetimi hatırla. Ben seni Rûhu'l-Kudüs ile destekledim, beşikte iken de, yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Sana Kitab'ı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğrettim. İznimle çamurdan kuş biçiminde (bir şeyi) oluşturuyordun da (yine) iznimle ona üfürdüğünde bir kuş oluveriyordu. Doğuştan kör olanı, alacalıyı iznimle iyileştiriyordun, (yine) Benim iznimle ölüleri diriltiyordun. İsrailoğulları'na apaçık belgelerle geldiğinde onlardan inkâra*

⁴⁴ 58. Mücadele, 22

⁴⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., c. 2, s. 446

⁴⁶ 26. Şuara, 193

⁴⁷ 2. Bakara, 97

⁴⁸ 16. Nahl, 102

⁴⁹ 2. Bakara, 87

⁵⁰ 2. Bakara, 253

sapanlar, “Şüphesiz bu apaçık bir sihirdir” demişlerdi (de) İsrailoğulları’nı senden geri püskürtmüştüm.”⁵¹ “Melekler ve Rûh (Cebrail), ona, süresi elli bin yıl olan bir günde çıkabilmektedir.”⁵² “Rûh ve meleklerin saflar halinde duracakları gün; Rahman’ın kendilerine izin verdikleri dışında olanlar konuşmazlar. (Konuşacak olan da,) Doğruyu söyleyecektir.”⁵³ “Melekler ve Rûh, onda Rablerinin izniyle her bir iş için inerler.”⁵⁴

4- “Meryem oğlu İsa” anlamında kullanılması: “Ey Kitap Ehli, dininiz konusunda taşkınlık etmeyin, Allah’a karşı gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu Mesih İsa, ancak Allah’ın elçisi ve kelimesidir. Onu ('Ol' kelimesini) Meryem'e yöneltmiştir ve O'ndan bir rûhtur. Öyleyse Allah'a ve elçisine inanınız; (Allah) "üçtür" demeyiniz. (Bundan) kaçınmanız sizin için hayırlıdır. Allah, ancak bir tek İlah'tır. O, çocuk sahibi olmaktan Yücedir. Göklerde ve yerde her ne varsa O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.”⁵⁵ Burada “Kelime” olma olayı, İsa peygamberin Allah’ın “kûn” emri ve kelimesiyle bir yarattığı olma olayını belirtir. Hz. İsa’nın “Allah’tan bir rûh olma” meselesi ise, az ileride ayrıca değerlendirilecektir.⁵⁶

5- “Emir” anlamında kullanılması: Bu anlamıyla rûhu, özellikle Yahudilerin peygamber efendimize sordukları belirtilir.⁵⁷ “Sana rûhtan sorarlar; de ki: “Rûh, Rabbimin emrindedir, size ilimden yalnızca az bir şey verilmiştir.”⁵⁸ “Ona bir biçim verdiğimde ve ona Rûhum’dan üfürdüğümde hemen ona secde ederek (yere) kapanın.”⁵⁹ İbn Kayyim gibi kimi âlimler, Kur’an’da insan rûhu

⁵¹ 5. Maide, 110

⁵² 70. Mearic, 4

⁵³ 78. Nebe’, 38

⁵⁴ 97. Kadir, 4

⁵⁵ 4. Nisa, 171

⁵⁶ “İsa Peygamberin ‘Rûh’ olarak isimlendirilmesi, kendisine ölüleri diriltme mucizesi verilmesi sebebiyledir.” Râğîb el-İsfehânî, a.g.e., c. 1, s. 271

⁵⁷ Beyzavî, a.g.e., c. 1, s. 581; Zemaşşerî, a.g.e., c. 2, s. 674; Muhammed Kenan, *Kurretu’l-Ayneyn ala Tefsiri’l-Celaleyn*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul tsz., s. 376; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitabu’r-Rûh*, c. 2, s. 446

⁵⁸ 17. İsrâ, 85

⁵⁹ 15. Hicr, 29; Ebu’l-Ferec İbnu’l-Cevzî, Kur’an’da geçen “rûh” kelimelerinin, sekiz manaya geldiğini belirtir: (1) Hayatiyeti sağlayan rûh, (2) Cebrail, (3) Büyük bir melek, (4) Vahiy, (5) Rahmet, (6) Emir, (7) Üflenen bir tür yel, (8) Hayat. Bk., Yavuz, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 187; “Rûhtan kastın, Ademoğullarının Rûhları olduğu söylendi. Ayrıca ‘Cebraildir’ de denildi. Yine bütün yaratılmışların tümünün büyüklüğünde bir melektir de denildi.” İbn Kesir, a.g.e., c. 2, s. 395; “Rûh, Cibril’dir veya bir melektir ki, yetmiş bin yüzü var, her yüzünde yetmiş bin dili var, tüm bunlarla Yüce Allah’ı tesbih eder. Bu görüşü Hz. Ali söylemiştir. Veya Kur’an’dır veya canlıların rûhudur ki Yahudilerden bir grup bundan sormuştur, çünkü o kitaplarında vardı, şayet Hz. Peygamber rûh hakkındaki soruyu cevaplarsa (onlara göre) peygamber değildir.” İzz b. Abdisselam, a.g.e., c. 1, s. 360; Ayrıca bk., Zemaşşerî, a.g.e., c. 2, s. 674; Beyzavî, a.g.e., c. 1, s. 581

için sadece ‘nefs’ kelimesinin kullanıldığını söylese de,⁶⁰ Yahudilerin Peygamber Efendimize sordukları rûhtan maksadın, insan rûhu ve onun yaratılışı olduğu görüşünün rivayetler bağlamında daha açık olduğu görülebilmektedir.⁶¹ O halde kastedilen “rûh, insan bedeninin kendisiyle hayat bulduğu, bedeni yöneten şey”,⁶² anlamındadır.

Burada söz konusu edilen ve bir “emir” olduğu belirtilen rûhun hangi anlamı karşıladığı konusunda işaret ettiğimiz üzere, farklı görüşler ifade edilmiştir.⁶³ Örneğin konu hakkında Muhammed Esed’in görüşü şu şekildedir:

“Bazı müfessirler burada ‘rûh’ sözcüğünden kastın vahiy olgusu, özellikle de Kur’an vahyi olduğu görüşündedirler; bazıları ise sözcüğü rûh yani ‘insan rûhu’ olarak anlamışlardır. Ne var ki bu son yorum, önceki ve sonraki ayetlerin açıkça Kur’an’a işaret ettikleri göz önünde tutulursa, bölümün anlam örgüsü içinde pek inandırıcı gözükmemektedir. Bunun içindir ki, bizce rûhtan kasıt, vahiy olgusudur.”⁶⁴

Mevdudî’nin konuya yönelik değerlendirmesi ise şu şekildedir: “Genellikle Arapça ‘rûh’ kelimesinin can/insan rûhu anlamında kullanıldığı yargısı vardır. Buna göre Hz. Peygamber’e insan rûhunun tabiatı sorulmuş, buna cevap olarak da onun Allah’ın emrinde(n) olduğu söylenmiştir. Fakat biz bu anlamı kabul etmekte tereddüt ediyoruz; çünkü bu, ancak ayeti içinde yer aldığı bölümden yani siyak ve sibaktan çıkardığımızda mümkün olur. Aksi takdirde bu sözler çok anlamsız olur. Çünkü buraya kadar olan ayetlerde, bundan sonra gelen ve Kur’an’ın ana fikriyle ilgili olan ayetlerin arasına insan rûhu ile ilgili bir sorunun sokulması çok anlamsızdır. Eğer ayeti yer aldığı bölüm içinde okursak, burada rûh kelimesinin vahyi getiren melek olduğunu anlarız. Bu

⁶⁰ Bk., İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, c. 2, s. 447

⁶¹ “Denildi ki, ‘emrindendir’ yani, Allah’ın kendi ilmine has kıldığı şeylerdendir. Zira rivayet edildiğine göre, Yahudiler Kureyş’e dediler ki, ona, Ashab-ı Kehfi, Zülkarneyn ve Rûhu sorunuz. Şayet cevap verir veya susarsa, peygamber değildir. Şayet bir kısmına cevap verir, bir kısmı hakkında susarsa, o takdirde peygamberdir. İki olayı onlara açıkladı, Rûhu müplem/kapalı bıraktı, zaten o Tevrat’ta da müphemdir, açıklanmamıştır.” Beyzavî, *a.g.e.*, c. 1, s. 580-581 Ayrıca bk., İbn Kesir, *a.g.e.*, c. 2, s. 394-395; Zemaşşerî, *a.g.e.*, c. 2, s. 674; Razî, *a.g.e.*, c. 15, s. 33; Muhammed Kenan, *a.g.e.*, s. 376; Râğîb el-İsfehânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 271

⁶² Beyzavî, *a.g.e.*, c. 1, s. 580; ayrıca bk., Zemaşşerî, *a.g.e.*, c. 2, s. 674; Râğîb el-İsfehânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 271; “En açık görüş, bununla hayat sebebi olan rûhun kastedilmesidir.” Razî, *a.g.e.*, c. 15, s. 33

⁶³ “Rûh, Rabbimin emrindendir, yani ‘ilmindendir’ siz onu bilemezsiniz, demektir.” Muhammed Kenan, *a.g.e.*, s. 376; “De ki, Rûh, Rabbimin emrindendir. Yani, Rabbimin ilmindendir, sizin ilminizde değildir.” Ferrâ, Ebu Zekerriyya Yahya b. Ziyad, *Meâni’l-Kur’an* (I-II C.), Tahkik ve tahrir: Şeyh Doktor İ’madü’d-Din İbn Seyyid Ali’d-Derviş, Alemlü’l-Kutub, Beyrut-Lübnan 2011, c. 1, s. 462; “Rabbimin emrinden, O’nun vahyinden ve kelimandan demektir, beşer kelimandan değildir.” Zemaşşerî, *a.g.e.*, c. 2, s. 674

⁶⁴ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, (I-III C.), Çeviren: Cahit Koytak – Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul 1999, c. 2, s. 576, dph. 101

müşriklerin şu sorusuna verilen bir cevaptı: Kur'an'ı nereden alıyorsun? Cevapta sanki şöyle denilmek isteniyordu: Ey Muhammed, bu insanlar sana rûhtan yani Kur'an'ın kaynağından veya onu elde ettiğin araçtan soruyorlar. De ki, rûh, bana Rabbimin emri ile gelir. Fakat sizin bildiğiniz o kadar azdır ki, insan sözleriyle Allah'tan vahyolunan sözleri birbirinden ayırt edemezsiniz. Kur'an'ın başka biri tarafından uydurulduğunu sanmanızın nedeni işte budur.”⁶⁵

Görülmektedir ki; Muhammed Esed, ilgili ayette geçen 'emir' kavramını 'vahiy olgusu' olarak yorumlarken, Mevdudî 'vahiy getiren melek' olarak yorumlamayı tercih etmektedir.

Konuyla ilgili daha farklı görüşler de dile getirilmiştir.⁶⁶ Örneğin Elmalılı, “De ki: Rûh, Rabbimin emrindedir. Burada 'emr', 'umûr'un müfredi yani 'iş', yahut 'evâmîr'in tekili yani 'kumanda (emir)' manasına gelir...” demek suretiyle,⁶⁷ gerek 'iş' gerekse 'emir' anlamlarını muhtemel görmektedir. Bir başka görüş şöyledir: “Rûh, 'Rabbimin emrindedir' kavli-şerifindeki 'emr'den mak-sat 'fiil'dir, tıpkı şu ayette olduğu gibi: Firavun'un emri hiç de dürüst değildi.⁶⁸ Yani ameli ve işi demektir.⁶⁹ Buna göre ayetin anlamı şöyle olur: 'Rûh, Rabbimin bir işidir.’⁷⁰ Tabi ki burada, 'rûh, Rabbimin işidir' derken, 'başka mahlûklar Allah'ın işi değil mi' tarzında bir itiraz hatıra gelebilir. Şurası muhakkak ki, başka mahlûkların ortaya çıkışı bir kısım sebeplere dayandırılmış, mahiyeti hakkında kısmen izah yapabilme imkânları tanınmıştır. Rûh, Cenab-ı Hakkın 'ol' emrine dayandırılmış, araya başka vasıta ve esbap bırakılmamıştır. “Bir maddeden olmaksızın ve bedeninin organları gibi bir asıdan doğmaksızın, 'kûn' emriyle meydana gelen yaratmalar nevindedir.”⁷¹ Onun için rûh 'emir âle-mindedir' ve Allah'ın bir fiilidir.⁷²

Bu bağlamda gözden kaçırılmaması ve dikkat edilmesi gereken husus şudur: “Bir rûh tasarlanmasında asıl olan şu üç duygudur: (1) Ene (ben), (2) Emr/emir, (3) Rabb. Buna göre rûhu Rabb zannetmek, Rabbe rûh demek, üçlü

⁶⁵ Mevdudi, Seyyid Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, (I-VII C.), Çeviren: Muhammed Han Kayani v.dğr., İnsan Yay., İstanbul 1997, c. 3, s. 133-134

⁶⁶ Bk., Elmalılı, *a.g.e.*, c. 5, s. 319; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedai'u't-Tefsir*, c. 2, s. 602; Buhari, İlim, 47; Müslim, Münafikun, 32, Tirmizi, Tefsir, 3140

⁶⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, c. 5, s. 321

⁶⁸ 11. Hud, 97

⁶⁹ Razî, *a.g.e.*, c. 15, s. 35

⁷⁰ Canan, *a.g.e.*, c. 4, s. 59

⁷¹ Beyzavî, *a.g.e.*, c. 1, s. 580

⁷² Bk., Razî, *a.g.e.*, c. 15, s. 35; Canan, *a.g.e.*, c. 4, s. 59

ilah inancına gitmek (gibi) bir sapkınlıktır. Zira ne ben, ne de rûh, Rabb değildir, rûh enenin (benin) Rabbinin bir emridir, işidir.”⁷³

Bir diğer önemli husus da şudur: Verilen ayetlerde görüldüğü üzere, Yüce Allah’ın ilk insanın bedenine ve soyundan gelen insanların, anne rahminde belli bir aşamaya gelen ceninlerine “rûhundan üfleme” dile getirilmektedir. Bu ifadelere dair çeşitli ve farklı yorumlar yapılmıştır. O halde öncelikle Yüce Allah’ın “rûhumdan” ve “rûhumuzdan” ifadesini kullandığı tabirlerin ne anlama geldiğini belirlemek; ayrıca aynı bağlamda olmak üzere bazı âyetlerde, Meryem’i, Hz. Îsâ’ya hamile bırakmak için Yaratıcının, düzgün bir insan şekline bürünmüş olarak gönderdiği Cebrail’den “rûhumuz” diye söz etmesinin ve “Meryem’e rûhumuzdan üfledik” ifadesinin,⁷⁴ ne anlama geldiğinin tespit edilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Söz konusu ayetler dikkatli bir şekilde incelendiğinde, “rûhum” veya “rûhumuz” tabirleriyle Cebrail’in, “üfledim” veya “üfledik” tabirleriyle de, Allah’ın, Cebrail vasıtasıyla insanda rûh yaratmasının kastedildiği sonucuna varmak zor değildir.⁷⁵

O halde, Hz. Âdem’in ve soyunun yaratılışı dile getirilirken bahsedilen “rûhumdan üfledim” tabiriyle, *Allah’ın zatı veya ondan bir parça değil, Cebrail kastedilmiştir*. Şu farkla ki, Hz. Âdem ile Hz. Îsâ’nın yaratılmasında bizzat Cebrail ilahî buyruğu yerine getirmiş, insan soyunun yaratılmasında ise Cebrail’in emrinde bulunan yardımcıları ilahî emri icrâ etmektedirler. Nezdindeki yüksek mertebesini belirtmek için Yüce Allah Cibrîl’den “rûhum” veya “rûhumuz” diye söz etmektedir.⁷⁶

Bu önemli çıkarımı biraz daha detaylandırmak îcap etmektedir. *“Doğrusu Allah katında İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı sonra da ona: «Ol!» dedi. O da hemen oluverdi.”*⁷⁷ Âl-i İmran suresinde geçen bu ayette Yaratıcı, ilk insan olan Âdem peygamberin yaratılışı ile İsa peygamberin yaratılışını denk ve benzer olarak ifade etmektedir. Nasıl ki Âdem, babasız ve annesiz bir tarzda yaratıldıysa, benzer şekilde İsa da, baba olmaksızın yaratıldı. Ancak unutulmamalıdır ki İsa, annesi Meryem’den aldığı beden içerisinde bir rûh olsa da, Allah’ın yarattığı bir kul olmaktan öteye gidemez. İsa da diğer kullar gibi ne Allah’ın oğludur, ne Allah’tır, ne de ilahlıktan pay almıştır. İlahlık yalnızca Allah’a mahsustur. Allah dışında olan kâinattaki

⁷³ Elmalılı, a.g.e., c. 5, s. 323

⁷⁴ Bk., 19. Meryem, 17-19; 21. Enbiya, 91

⁷⁵ Bk., Yavuz, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 187

⁷⁶ Bk., İbn Kayyım el-Cevziyye, *Kitabu’r-Rûh*, c. 2, s. 448

⁷⁷ 3. Âl-i İmran, 59

her şey, Allah'ın yarattığı birer mahlûku ve kuludur ve bu kulluktan öteye gidemezler. Şimdi bu olayın oluş seyrini Kuran'dan takip edelim.

“Dedi ki: «Yarabbi! Benim için çocuk nereden olabilir! Hâlbuki bana bir beşer dokunmamıştır.» Buyurdu ki, «Öyledir. Allah Teâlâ neyi dilerse yaratır. Bir şeyi murad edince ona sadece 'Ol!' der, o da hemen olur.»⁷⁸ “Allah'ın çocuk edinmesi düşünülemez. O, bundan yücedir, uzaktır. Bir işe hükmettiği zaman ona sadece “ol!” der ve o da olur.»⁷⁹ Görüldüğü üzere İsa, Allah'ın ol emriyle yarattığı bir kuludur.

Durumun daha da açık bir şekilde anlaşılmasını sağlamak üzere, insanlarla konuşmayı İsa kendi üzerine alır ve bu bağlamda denir ki: *“Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Onlar şöyle dediler: “Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın!” “Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.” “Bunun üzerine (Meryem) ona (İsâ'ya) işaret etti. «Biz, dediler, henüz beşikte bulunan bir sabî (çocuk) ile nasıl konuşuruz?»” “(İsa) Dedi ki: “Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. (Allah) Bana Kitabı verdi ve beni peygamber kıldı.” “Nerede olursam (olayım,) beni kutlu kıldı ve hayat sürdüğüm müddetçe, bana namazı ve zekâtı emretti.” “Beni anneme saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı.” “Selam üzerimedir; doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak yeniden kaldırılacağım gün de.” “İşte Meryem oğlu İsa; hakkında kuşkuya düştükleri “Hak Söz”.⁸⁰*

Bu ayetlerde son derece açık ifadelerle, İsa peygamberin de diğer insanlar gibi yaratılmış olduğu, Allah'ın oğlu değil kulu olduğu, O'ndan bir parça değil aksine O'nun yarattığı bir parça (kul) olduğu ifade edilmektedir. Zuhruf suresinde geçen şu ayet-i kerime de Allah'tan bir parça veya ondan bir cüz olma iddiasının ne kadar esassız olduğunu açıkça dile getirmektedir: *“Böyle iken kullarından bir kısmını O'nun parçası saydılar. Şüphesiz insan apaçık bir nankördür.”⁸¹*

Bu noktada, Meryem'in İsa'ya hamile kalma keyfiyetinin anlaşılması, konunun net bir şekilde anlaşılmasının bir başka olmazsa olmaz sacayağını oluşturmaktadır. Şimdi bu konuyu Kur'an'dan takip edelim: *“Kitap'ta Meryem'i de zikret. Hani o, ailesinden kopup doğu tarafında bir yere çekilmişti.” “Sonra ailesiyle kendisi arasına bir perde koymuştu. Biz ona rûhumuzu (meleğimiz Cebrail) gönderdik de ona tam bir insan şeklinde göründü.”, “Demişti ki:*

⁷⁸ 3. Al-i İmran, 47

⁷⁹ 19. Meryem, 35

⁸⁰ 19. Meryem, 27-34

⁸¹ 43. Zuhruf, 15

“Gerçekten ben, senden Rahman (olan Allah)a sığınırım. Eğer takva sahibiy-sen (bana yaklaşma).”, “Demişti ki: “Ben, yalnızca Rabbinden (gelen) bir elçiyim; sana tertemiz bir erkek çocuk armağan etmek için (buradayım).”, “O: Benim nasıl bir erkek çocuğum olabilir? Bana hiçbir beşer dokunmamışken ve ben, azgın, utanmaz (bir kadın) değilken” dedi.”, “İşte böyle” dedi. “Rabbin, dedi ki: Bu Benim için kolaydır. Onu insanlara bir ayet ve Bizden bir rahmet kılmak için (bu çocuk olacaktır).” Ve iş de olup bitmişti.”, “Böylelikle ona gebe kaldı, sonra onunla ıssız bir yere çekildi.”⁸² Dikkat edilirse ayetlerde açık bir şekilde Cenab-ı Allah’ın “rûhunu” Meryem’e gönderdiği ve o “rûhun” ona bir insan suretinde görüldüğünden bahsedilmektedir. Burada söz konusu edilen rûhun “Ben, yalnızca Rabbinden bir elçiyim”⁸³ ifadesiyle, Allah’ın kendi parçası olan bir rûh değil, O’nun görevlendirdiği bir elçisi olan Cebrail olduğu şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıktır. Öyleyse, meseleyi, bu açıklıkta ifade edilen kapsamın dışına çıkarmak, bilgi yetersizliğinden veya meseleye bütüncül bakamamaktan ya da konuyu çarpıtma ameliyesinden başka bir şey değildir.

Evet, *“Ey kitab ehli! Dininizde taşkınlık etmeyin ve Allah hakkında ancak doğru olanı söyleyin! Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allah’ın elçisi, Meryem’e atılmış olduğu kelimesi ve O’ndan bir rûhtur. Allah’a ve peygamberlerine inanın (Allah) üçtür demeyin. Kendi yararınız için buna son verin. Muhakkak ki Allah tek bir ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan yücedir. Göklerdekilerin ve yerdekilerin hepsi O’nundur. Vekil olarak Allah yeter.”⁸⁴ ayetindeki uyarı, Hıristiyanlara olduğu kadar, bu bağlama girebilecek şekilde davranan, bunu çağrıştıracak tarzda yorum ve değerlendirmelerde bulunan bütün müminlere de bir uyarıdır.*

“Hepsi O’ndan olarak, göklerde ve yerde olanların tümüne sizin için boyun eğdirdi. Şüphesiz bunda, düşünebilen bir kavim için gerçekten ayetler vardır.”⁸⁵ Evet, her şey Allah’tandır, ancak Allah olan nisbet yaratma yönüyledir, yoksa O’ndan bir parça olma gibi bir durum söz konusu değildir. O’ndan bir parça olmadığına göre, O’nun dışında hiçbir şeyin ezeli olması söz konusu değildir.

3. Rivayetlerde/Hadislerde “Rûh” Kavramı

“Siyerde İbn-i Abbas’tan nakledildiğine göre, Kureyş, Nadr b. Haris ile Ukbe b. Ebi Muayt’ı Medine’deki Yahudi hahamlarına gönderip: ‘Onlar kitap

⁸² 19. Meryem, 16-22

⁸³ 19. Meryem, 19

⁸⁴ 4. Nisa, 171

⁸⁵ 45. Casiye, 13

ehlindendirler, sizde bulunmayan bilgiler onlarda bulunur. Muhammed'i sorun bakalım' demişler. Bunun üzerine ikisi birlikte Mekke'den çıkıp Medine'ye varmışlar ve sormuşlar. Yahudiler: 'Ona mağara halkından, Zülkarneyn'den ve Rûhtan sorunuz. Eğer hepsine cevap verir veya (tamamen) sursarsa peygamber değildir, eğer bir kısmına cevap verir, bir kısmı hakkında sursarsa peygamberdir' demişler. Çünkü rûh, Tevrat'ta kapalı olarak ifade edilmiş. Onlar da gelip sormuşlar. Bunun üzerine iki kıssa yani Ashab-ı Kehf (mağara halkı) ve Zülkarneyn kıssaları açıklanıp, Rûh kapalı bırakılmış olmakla, sorduklarına pişman olmuşlardır."⁸⁶

"Abdullah İbn-i Mes'ud (r.a.) anlatıyor: Resulullah (s.a.v.) Yahudilerden bir gruba uğradı. Onlardan bazıları, "Muhammed'e rûh hakkında sorun" dedi; bazıları da, "sakın sormayın, hoşunuza gitmeyecek şeyler işitirsiniz" diye aralarında konuştular. Sonunda kalkıp: Ey Eba'l-Kasım bize Rûhtan bahset, dediler. Resulullah bir müddet sessiz durdu. Ben anladım ki, kendisine vahiy inmektedir. Sonra okudu: "*Sana Rûhtan sorarlar; de ki, Rûh Rabbimin emrindedir. Size onun hakkında az bir ilim verilmiştir.*"⁸⁷ Bir rivayette "Onun hakkında az bir ilim verilmiştir" denmektedir. A'meş: Bizim kıratımızda böyledir, demiştir."⁸⁸

Bu noktada, Fahreddin Razi'nin rivayete dönük değerlendirmesini hatırlamak faydalı olacaktır. Özetle şöyle der: Yahudilerin Rûhlâ alakalı soruları, Rûhun mahiyetini ilgilendirmektedir. Bir yer işgal eder mi, etmez mi? Yer işgal eden bir şey içerisinde bir halet midir, değil midir? Kadim midir, hadis midir? Cesetten ayrıldıktan sonra da var olmaya devam eder mi, yok olup gider mi? Rûhun azap çekmesinin veya nimetlendirilmesinin hakikati nedir?.. gibi sorular. Sualde bunlardan birini öne alacak bir karine yok. Ancak, sorunun, Rûhun mahiyeti ve kadim veya hadis oluşu üzerine olması, daha muvafık gözüküyor. Cevap ise Rûhun, dört unsura yani (1) hava, (2) ateş, (3) su, (4) toprak ve ayrıca bunların meydana getirdiği karışım ve terkiplere hiç benzemeyen mevcut bir şey olduğunu ifade etmektedir. Yani rûh, her çeşit arazdan mücerred, basit bir cevherdir, var edeni olmayınca var olmaz. Onu var eden şey de Yüce

⁸⁶ Elmalılı, *a.g.e.*, c. 5, s. 319; Bk., Zemaşşerî, *a.g.e.*, c. 2, s. 674; Beyzavî, *a.g.e.*, c. 1, s. 580-581; Razî, *a.g.e.*, c. 15, s. 33

⁸⁷ 17. İsrâ, 85

⁸⁸ Buhari, İlim, 47, l'tisam, 3; Müslim, Münafikun, 32; Tirmizi, Tefsir, 3140; "Bu rivayete göre ayet, Medeni'dir, hâlbuki surenin tümü Mekki'dir. Burada bahsedilen vahyin, 'daha önce indirilen ayet-i kerimeyle sorularına cevap ver' manasını taşıyan bir emir olma ihtimali yüksektir." İbn Kesir, *a.g.e.*, c. 2, s. 394

Allah'ın "ol" emridir. Rûh, varlık âlemine, Yüce Allah'ın kendisine 'ol' demesiyle girmiştir. Verilen cevap, rûh için sanki şöyle bir açıklama getirmiş gibidir: Rûh, Allah'ın emir ve yaratmasıyla sonradan var edilmiş bir mevcuttur.⁸⁹

Açık bir şekilde rûh-beden ayırımının yapıldığı meşhur hadisler vardır. İlgili hadislerde belirtildiğine göre insan, anne rahminde cenin halinde iken, 120 günlük teşekkül döneminden sonra Allah'ın gönderdiği bir melek tarafından bedenine rûh üflenir. *"Sizden birinizin yaratılışı annesinin karnında kırk günde toplanır. Sonra onda bunun gibi 'alaka' olur." Sonra yine bunun gibi 'mudğa' olur. Sonra ona melek gönderilir ve kendisine Rûh üflenir.*"⁹⁰ Ölüm anında yine Allah'ın gönderdiği meleklerce, bedeninden kabzedilip alınır. *"Bir Müslüman, muhtazar olduğu (can çekişme anına girdiği) zaman rahmet melekleri, beyaz bir ipekle gelirler ve şöyle derler: "Sen razı ve senden de (Rabbin) razı olarak (şu bedenden) çık. Allah'ın rahmet ve reyhanına ve sana gazabı olmayan Rabbine kavuş." "Kafir, muhtazar olduğu vakit, azab melekleri mish (denen kıldan kaba bir elbise) ile gelirler ve şöyle derler: "Bu cesedden kendin öfkeli, Allah'ın da öfkesini kazanmış olarak çık ve Allah'ın azabına koş!"⁹¹*

Hadislerin bir kısmında insanın rûhunu, Allah'ın gönderdiği meleklerin çekip aldığı belirtilirken, bazılarında onu Allah'ın kabzettiği bildirilir.⁹² Bununla birlikte iki hadis grubunun nihaî anlamı arasında fark (zıtlık) yoktur, zira Allah'ın insan rûhunu alması, ölüm emrini ilgili meleğe vermesi tarzında anlaşılmalıdır. O'nun emri dışında herhangi bir rûhun alınması söz konusu değildir.

Bazı hadislerde ise nefis ve rûh kavramlarının aynı anlamda kullanıldıklarına şahit olmaktayız. *"Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: Resulullah (s.a.v.), insan öldüğü zaman gözleri nasıl belerip kalıyor, görmez misin? buyurmuştu. Cemaat, 'evet görüyoruz' dediler. Bunun üzerine: İşte bu, gözünün, "nefsini" takip etmesindedir, buyurdular."*⁹³ "Ümmü Seleme (r.a.) anlatıyor: Resulullah

⁸⁹ Bk., Razî, *a.g.e.*, c. 15, s. 34-36, 54; Canan, *a.g.e.*, c. 4, s. 58; ayrıca bk., Beyzavî, *a.g.e.*, c. 1, s. 580; "Rûhlar, fıtratlarının başlangıcında ilimlerden ve bilgilerden uzaktırlar. İlimler ve bilgiler onlarda sonradan meydana gelmiştir. Binaenaleyh o rûhlar, devamlı bir halden bir hale geçmekte ve noksanlıktan kemale doğru terakki etmektedirler. Böyle değişmek ve terakki etmek ise sonradan oluş emarelerindedir." Razî, *a.g.e.*, c. 15, s. 36

⁹⁰ Bk., Buhari, Kader, 1, Bed'u'l-Halk, 6, Enbiya, 1, Tevhid, 28; Müslim, Kader, 1; Ebu Davud, Sünnet, 17; Tirmizi, Kader, 4

⁹¹ Nesai, Cenaiz, 9

⁹² Buhari, Tevhid, 3.

⁹³ Müslim, Cenaiz, 9; Canan, *a.g.e.*, c. 15, s. 240

(s.a.v.), Ebu Seleme'nin yanına girdi. Ebu Seleme'nin gözleri açık kalmıştı, onları kapattı. Sonra, "Rûh" kabzedildiği zaman göz onu takip eder, buyurdu."⁹⁴

4. Rûhun Yarattılması/Ezeliliği Konusu

Burada önemli olan, rûhların ne zaman yaratıldığından çok, yaratılıp yaratılmadığı meselesidir. Yani "rûh, bedenden önce mi yaratılmıştır, bedenle beraber mi yaratılmıştır yoksa bedenın yaratılışından sonra mı yaratılmıştır?" tarzındaki sorular, konumuz açısından çok ehemmiyet arz etmemektedir.⁹⁵ Önemli olan yaratılıp yaratılmadığı, belki daha açık bir ifadeyle ezeli olup olmadığı meselesidir. Zira rûhun yaratılmadığı iddiası, onun ezeli olduğu iddiasını içinde taşır. Esasen bu mesele, rûhun Allah'tan bir parça olup olmadığı problemiyle de yakından ilgilidir. Çünkü Allah'tan bir parça olarak görüldüğü takdirde, Yaratıcıya ait olan ezeliyetin bu parça üzerine yansıdığı tezi iddia edilmektedir.

Bu minval üzere meseleyi tahlil ettiğimiz zaman âlimlerin çoğunluğunun, rûhun yaratılmışlığı konusunda ittifak etmekte olduklarını gözlemlemekteyiz.⁹⁶ Buna göre rûh "Allah'ın emriyle var olmuştur ve O'nun yaratmasıyla sonradan meydana gelmiştir."⁹⁷ Bazı Şiiiler ise, Kur'an'da Allah'a nispet edildiğinden ve Allah'ın emrinden bir emir olmasından hareketle, rûhun kadim olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yine ilk dönem tasavvufunda rûhun mahlûk olup olmadığı meselesinin tartışıldığını ve örneğin Ebu Bekir Kahtabî'nin, zuhurun başlangıcını temsil eden "kün (ol)" emrinin rûhu kapsamadığını, rûhun Allah'ın emri, Allah'ın emrinin de kelamı olduğunu ve bu sebeple de rûhun

⁹⁴ Müslim, Cenaiz, 7; Tirmizi, Cenaiz, 7; Ebu Davud, Cenaiz, 19,21; Nesai, Cenaiz, 3; Canan, *a.g.e.*, c. 15, s. 241

⁹⁵ Rûhun bedenden önce veya bedenle birlikte yaratıldığına dair görüşler de şöyledir: 1) Rûhlar bedenlerden önce topluca yaratılmış, bedenler ise daha sonra yaratılmış ve rûhlar ait oldukları bedenlere gönderilmiştir. "Bezmi-ilest"te Âdemoğulları'nın bedenleri henüz yaratılmamışken, rûhlarının Âdem'in sırtından çıkartıldığına dair âyetin, hadislerde yapılan açıklamaları bunu teyit eder. Topluca yaratılan rûhlar, madde âleminin son bulduğu yer anlamına gelen berzahta bulunur. Rahimde yaratılan cenin, rûhun girişine elverişli hale gelince görevli melek tarafından bedene üflenir. 2) Rûhlar bedenlerle birlikte yaratılır. Zira bu konudaki âyetlerin yorumlanmaya, hadislerin de usûl ilmi açısından incelenmeye ihtiyacı vardır. Nasların isabetli yorumu ve tetkiki rûhların bedenlerle birlikte yaratıldığını gösterir. Anne rahminde, oluşumunun belli bir aşamaya gelmesinden sonra melek tarafından cenine Rûh üflenir ve böylece bedenle birlikte yaratılır. Rûhların bedenlerden önce yaratıldığına ilişkin rivayetler sahih değildir. Âlimlerin büyük çoğunluğu bu görüştedir. Önce bedenın, sonra Rûhun yaratıldığını savunların görüşüde bu grup içinde mütalaa edilebilir. Ayrıntılı bilgi için bk., İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitabu'r-Rûh*, c. 2, s. 453-510

⁹⁶ "Ayette geçen 'Rabbimin emrindedir, işlerindedir' hükmü, 'Rabbimin yarattığı yaratıklarındandır' anlamını ifade etmektedir." İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedai'u't-Tefsir*, c. 2, s. 607; "Sual, Rûh kadim midir, hadis midir? şeklinde olursa, cevap 'o hadistir' olacaktır." Bk., Razi, *a.g.e.*, c. 15, s. 34-36, Canan, *a.g.e.*, c. 4, s. 59

⁹⁷ "Bu takdirde soru, rûhun, ezeli mi yoksa sonradan mı yaratıldığı hususundadır." Beyzavî, *a.g.e.*, c. 1, s. 580; ayrıca bk., Razi, *a.g.e.*, c. 15, s. 34

mahlûk olmadığı tezini ileri sürmekte olduğunu ifade etmiştik.⁹⁸ Yine Muh-yiddin-i Arabî'nin "rûh mahluk değil, alem-i emirden, sıfat-ı iradeden gelmiş bir hakikattir. Rûhun mahlukiyeti, inkişafından ibarettir." iddiasını dillendirdiğini söylemiştik.⁹⁹ Bu görüşü savunanlara göre rûh, doğrudan veya dolaylı olarak Hıristiyanların Hz. İsa hakkındaki inancına benzer tarzda, Allah'ın zatından ayrılıp insanın bedenine girmiştir.¹⁰⁰

Kur'an'daki "rûhî", "rûhenâ", "rûhun minh" gibi tabirlerde olduğu gibi, birisinin bir şeyin sahibi olduğunu ifade etmekte kullanılan kelimelerle yapılan tamlamalar, sahib olunan şeyle, onun sahibi arasında bir cüz'iyet - külliyyet (parça - bütün) ilişkisi olduğunu göstermez. Bu durum, Kur'an'da kullanılan *beytullah* (Allah'ın evi), *nâketullah* (Allah'ın devesi), *ibâdullah* (Allah'ın kulları), *resulullah* (Allah'ın elçisi), *abdullah* (Allah'ın kulu) ve benzeri kullanışlardan farksızdır.¹⁰¹ Allah ismi ile tamlama yapılarak kullanılan söz konusu şeyler, nasıl ki Allah'ın kendisi veya parçası değilse, O'nun yerini tutan zamirle tamlama formunda kullanılan rûh da, Allah'ın kendisi veya parçası değildir. Allah, sahip olduğu diğer şeyleri kendisine nispet ettiği gibi, rûhu da kendisine nispet ederek tamlama şeklinde kullanmaktadır. Bunları Allah yarattığı gibi, kendisine nispet ettiği rûhu da O yaratmıştır. Rûhu'l-Kuds/Kutsalın Rûhu tamlaması da aynı şekildedir, o da O'nun yaratmasından hariç bir unsur değildir.

O halde, "Rabbe izafe edilerek kullanılan rûh'tan maksat nedir", diye olaya baktığımızda, açık olan şudur: "De ki, Rûh Rabbimin emrindedir."¹⁰² buyrulduğu üzere, Rabbin emrinden olan bir mahlûktur. Başına şuur takılmış, bağımsız bir varlık olarak vücud-u haricî giydirilmiş, hem alem-i emir, hem irade vasfından gelen bir kanun-u emrîdir.¹⁰³ Yani rûh bir emirdir, amir değildir yani emrin bizzat sahibi değildir, bir kanundur, kanunu koyan ve yaratan

⁹⁸ Bk., Uludağ, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 192

⁹⁹ Bk., Nursî, Said, *Lem'alar*, Zehra Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 53-55

¹⁰⁰ Bk., Uludağ, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 192

¹⁰¹ Bk., Râğib el-İsfehânî, *a.g.e.*, c. 1, s. 271

¹⁰² 17. İsrâ, 85

¹⁰³ Bk., Nursî, *el-Makâlâtü'l-Kübrâ*, s. 762; Rûh'un bir tarifi şöyledir: "Rûh; zîhayat, zîşuur, nurânî, vücûd-u haricî giydirilmiş, câmî, hakîkattar, külliyyet keşb etmeye müstaid bir kânun-u emridir." Yani, Rûh hayat sahibidir, şuur sahibidir, nuranîdir. Rûha vücûd-u haricî giydirilmiştir. Allah'ın emrine istinad eden hakikî bir vücuda ve varlığa sahiptir. Nihayet Rûh, âyetin de bildirdiği gibi, kânun-u emridir; yani Cenâb-ı Hakk'ın emrinden gelmiş bir kânundur, bir namustur, tabiri caizse bir paket programdır, bir mahsus tabiattir; bir büyük hakikatin çekirdeği, nüvesi ve özüdür. Sözüün özü, mahluktur, Halık değildir; emirdir, sahip veya amir değildir.

değildir. Burada özellikle vurgulanması gereken husus; rûhun Allah'ın emrin-den olması, onun ezeli olduğuna veya yaratılmamış olduğuna asla delil olma-yacağıdır.¹⁰⁴

Peki, o zaman, "rûhumdan üfledim" tarzında, rûhun Yüce Allah'a izafe edilmesinin ne hikmeti olabilir? Daha önce kısmen değindiğimiz gibi, bilin-mesi gerekir ki, Cenab-ı Allah'a yapılan izafeler iki türdür: Birincisi; İlim, kud-ret, kelâm, sem' ve basar gibi o sıfatları taşıyan bir varlık olmaksızın kendi kendilerine var olmaları mümkün olmayan sıfatlardır. Bunlar sıfatın mevsu-funa izafe edilmesi türündendirler. Bu anlamıyla örneğin ilmi, kelamı, iradesi, kudreti ve hayatı onun sıfatlarıdır ve mahlûk değillerdir. Çünkü bunların Allah hakkında mevcut olmadıkları bir an düşünülemez. Örneğin Allah'ın kadîr veya âlim olmadığı bir an düşünülemez. Allah'ın 'vech' ve 'yed' gibi vasıfları da böy-ledir.¹⁰⁵ İkincisi; Allah'ın varlığından ayrı ve onun sıfatları türünden olmayan ayrı varlıkların ona izafe edilmesidir ki daha önce bu hususa değinmiştik. Orada da söylediğimiz gibi 'beyt (ev)', 'nake (deve)', 'abd', 'resûl' ve 'rûh' ke-limelerinin Allah'a izafe edilmesi bu türdendir. Bunlar yaratılanın Yaratıcısına, sanatın Sanatkârına izafesi türünden yapılan atıflardır.¹⁰⁶

Burada akla şu soru gelmektedir: Peki acaba, bu varlıkların Allah'a izafe edilmesinin hikmeti nedir ki, niçin böyle bir anlatıma başvurulmuştur? Bu tür izafeler, izafe edilen şeyin diğer varlıklara nisbeten özgünlüğünü ve üstün ol-duğunu belirtme gayesine dönüktür. Örneğin Kâbe'ye "*Beytullah*" denmesi bu türdendir. Esasen bütün evler Allah'ın mülkü olmasına rağmen, Kâbe'ye özellikle 'Beytullah' denmesi onun şerefini ve üstünlüğünü ifade etme gaye-sine dönüktür. Zira Kâbe, Allah indinde sıradan bir ev değildir, aksine Allah'a ibadet gayesiyle inşa edilen ilk evdir ve bir nevi tevhid dinlerinin sembolü ha-line gelmiştir. Keza '*Naketullah*' tabiri de böyledir. Gerçekte bütün develer, Allah'ın mülkü ve mahlûkudur, yaratmasının eseridir. Buradaki izafe, Salih peygambere mucize olarak gönderilen devenin, Allah katındaki değerini ve yaratılış noktasındaki farklılığını ve üstünlüğünü vurgulamayı amaçlamaktadı-r.¹⁰⁷ Sadece *yaratma ve icad etme* yönüyle düşünülecek olursa, bütün var-

¹⁰⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitabu'r-Rûh*, c. 2, s. 447

¹⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitabu'r-Rûh*, c. 2, s. 447

¹⁰⁶ Bk., İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, c. 2, s. 448

¹⁰⁷ "*Semud toplumuna da kardeşleri Salih'i gönderdik. (Salih): "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir belge gelmiştir: Allah'ın bu dışı devesi size bir mucizedir; onu salıverin de Allah'ın arzında atlasın, ona bir kötülükle dokunmayın, sonra sizi acı bir azap yakalar, dedi."*

7. A'raf, 73

lıklar Allah'a izafe edilir. Ancak bu türden özel tamlamalarda, izafe edilen varlıkların diğerlerine nazaran üstün bir konumda olmalarına dönük bir vurgu söz konusudur. İşte rûhun Yaratıcıya izafe edilmesi de bu türden bir izafedir, yoksa sıfatların Allah'a izafe edilmesi türünden bir atıf değildir. İbn Kayyim'in ifadesiyle bu konuyu bu şekliyle ince bir akılla algılamak gerekir ki, insanların çoğunun düştüğü pek çok sapkınlıklardan korunmak mümkün olabilsin.¹⁰⁸

Burada akla şöyle bir soru daha gelmektedir: Cenab-ı Allah ayette, *'rûhumdan üfledim'* demek suretiyle 'üfleme'yi' de kendi fiili olarak belirtmektedir,¹⁰⁹ öyleyse bunu nasıl algılamak gerekir? Bazıları, gerek rûhun, gerekse üfleme fiilinin Allah'a izafe edilmesi noktasından hareketle rûhun ezeli olduğu görüşüne mecbur kalmışlardır. Bazıları ise rûhun ezeliği konusunda susmayı tercih etmişlerdir. Hâlbuki belirttiğimiz gibi rûhun Yaratıcıya izafesi, sanatın Sanatkârına ve yaratılanın Yaratıcısına izafe edilmesi türünden bir atıftır. Ancak 'üfleme' olayına gelince, Cenab-ı Allah Meryem annemizle ilgili şöyle demektedir: *"Ve ırzını koruyan (Meryem)e gelince; Biz ona Kendi rûhumuzdan üfledik, onu ve çocuğunu insanlığa bir ayet kıldık."*¹¹⁰ *"İmran'ın kızı Meryem'i de örnek gösterdi ki o kendi ırzını korumuştur. Böylece Biz ona rûhumuzdan üfledik. O da Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti. O, (Rabbine) gönülden bağlı olanlardandı."*¹¹¹ Meryem suresinde ise bu iki ayette mevcut olan kapallılığı giderecek ilave açıklamalar mevcuttur ki şöyle denmektedir: *"Sonra (Meryem) onlardan yana (kendini gizleyen) bir perde çekmişti. Böylece ona rûhumuzu (Cibril'i) göndermiştik, o da, düzgün bir beşer kılığında görünmüştü. Demişti ki: "Gerçekten ben, senden Rahman (olan Allah)a sığınırım. Eğer takva sahibiyisen (bana yaklaşma)." Demişti ki: "Ben, yalnızca Rabbinden (gelen) bir elçiyim; sana tertemiz bir erkek çocuk armağan etmek için (buradayım)."*¹¹² Burada anlaşılmaktadır ki Meryem'e rûhu üfleyen melektir, öyleyse 'üfleme' fiilinin Allah'a nisbet edilmesi emir anlamındadır yani Meryem'e İsa'nın rûhunun üflenmesi, Allah tarafından emredilmiştir. Gerçekte ise bu *'üfleme işini doğrudan yapan'*, görevlendirilen melektir.¹¹³

Bu noktada iki önemli mesele daha akılları meşgul etmektedir: Birincisi; Eğer üfleme işini doğrudan yapan melek ise, diğer insanlara rûhu doğru-

¹⁰⁸ Bk., İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., c. 2, s. 448, dpn.: 6

¹⁰⁹ Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Âdem'e gelip ona derler ki, sen insanlığın babası Âdem'sin, Allah seni eliyle yarattı, sana rûhundan üfledi, sana melekleri secde ettirdi ve sana her şeyin ismini öğretti."* İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., c. 2, s. 449

¹¹⁰ 21. Enbiya, 91

¹¹¹ 66. Tahrim, 12

¹¹² 19. Meryem, 17-19

¹¹³ Bk., İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitabu'r-Rûh*, c. 2, s. 449-450

dan üfleyen de meleklerdir, bu durumda İsa Peygambere “rûhullah” denmesinin hikmeti nedir, yanısıra Hz. İsa ile diğer rûh sahipleri arasında ne gibi bir fark vardır ki böyle bir kullanım tercih edilmiştir? İkincisi; Âdem Peygambere üflenen Rûh, Meryem annemize üflendiği tarzda, melek tarafından üflenen bir rûh mudur? Yoksa Cenab-ı Allah’ın rivayetlerde geçtiği şekliyle, Âdem’i kendi eliyle yaratması tarzında bizzat kendisi tarafından ve aracısız doğrudan olan bir üfleme midir?

Birinci soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Hz. Meryem’e rûhu üfleyen melek, Cenab-ı Allah’ın has ve mukarreb meleklerinden olan Ceb-rail’dir. Diğer meleklerden üstündür. Hamilelerin karınlarında taşıdıkları ceninlere rûh üfleyen görevli meleklerden farklıdır. Kur’an’ın açık beyanına göre Hz. Meryem’e rûhu üfleyen melek, genellikle vahiyle görevlendirilen Ceb-rail’dir. Bu sebeple Hz. İsa’nın bir ayrıcalığı söz konusudur.

İkinci soruya gelince; *“Allah nezdinde İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol!" dedi ve oluverdi.”*¹¹⁴ ayeti doğrultusunda baktığımızda, nasıl ki Hz. İsa’ya rûhu üfleyen melek, Allah’ın has ve mukarreb meleklerinden olan Ceb-rail olmasıyla bir ayrıcalığı söz konusu olmuştu. Aynı ayrıcalık, hem annesiz hem de babasız yaratılan Âdem için evleviyetle söz konusudur. Yani Ceb-rail’in ona rûh üflemesi, onun açısından yaratılış yönüyle bir üstünlük sebebidir. Bizim tercih ettiğimiz görüş bu olmakla beraber şöyle de denmiştir: *“Bilindiği üzere Hz. Adem, ne Hz. İsa gibi bir anneden, ne de diğer insanlar gibi bir baba ve anneden yaratılmıştır, bazı rivayetler göz önüne alınarak değerlendirildiği zaman, ona üflenen rûh da, diğer insanlara rûhlarını üfleyen görevli melekler tarafından üflenmemiştir. Eğer bu tarzda olsaydı burada Hz. Âdem’in de bir ayrıcalığı söz konusu olmazdı. Hadis-i şerifte Hz. Âdem’in diğer insanlardan farklı olan dört özelliği sayılmaktadır ki şunlardır: (1) Yüce Allah’ın onu elleriyle yaratması (2) Ona rûhundan üflemesi (3) Meleklerle ona secde etmelerini emretmesi (4) Her şeyin ismini öğretmesi.”*¹¹⁵ Şayet meseleyi bu yönüyle değerlendirecek olursak; Cenab-ı Allah’ın Âdem’e rûhundan üflemesi meselesi şu üç şeyi gerektirir: *Birincisi*, üfleme işini yapan; *ikincisi*, üflenen kişi; *üçüncüsü*, üflenen şey. Burada işi yapan ve bu işe muhatap olan açıktır, üfleme hadisesine gelince, söz konusu rivayet temelinde bakıldığında, Cenab-ı Allah, Adem’e üflediği rûhu aracısız üflemiştir, bu durum Adem için bir ayrıcalıktır. *“Sonra onu ‘düzeltip bir biçime soktu’ ve ona rûhundan üfledi. Sizin için de kulak, gözler ve gönüller*

¹¹⁴ 3. Al-i İmran, 59

¹¹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitabu’r-Rûh*, c. 2, s. 451

var etti. Ne az şükrediyorsunuz?"¹¹⁶ "Onu bir biçime sokup, ona rûhum'dan üflediğim zaman siz onun için hemen secdeye kapanın."¹¹⁷ Ancak şöyle bir soru da akla gelmektedir: Acaba Yüce Allah'ın Âdem'i kendi elleriyle yaratması ile ona aracısız olarak rûhundan üflemesi arasında ne fark vardır? Burada bilinmesi gereken şudur: Allah'a izafe edilen 'eller' sıfatı zatıyla beraber vardır, zatından ayrı olarak böyle bir vasfın bulunması söz konusu değildir, o halde yaratılmış değildir, hâlbuki ona izafe edilen ve aracısız üflendiği belirtilen rûh yaratılmıştır, Allah'ın zatından ayrıdır, insan bedenine geçen bir mahlûktur. Aksi takdirde rûhun yaratılmadığı iddia edilirse, insanda Allah'tan ezeli bir parça bulunduğu zehabına yol açar ki böyle bir sapma Kur'an tarafından net bir ifadeyle reddedilmektedir: *"Buna rağmen insanlar, Allah'ın kullarından bir kısmını O'nun bir parçası saydılar. Gerçekten de insan apaçık bir nankördür"*¹¹⁸ Gerek kullardan bir kısmını, gerekse kulun bir kısmını Allah'ın bir parçası saymak nimetin hakkını takdir edememekle beraber haddi aşmaktır.¹¹⁹ O halde, üflemeden kat'ı nazarla, üflenen şey olan rûh, her hal ü karda mahlûktur, yaratılmıştır, ezeli olması mümkün değildir.

Kur'an-ı Kerim'de geçen Hz. İsa ile ilgili enteresan bir pasaj, bu konuyu daha da aydınlatıcı olacaktır. Zira benzer bir anlatım, Hz. İsa (a.s.)'nın çamurdan yaptığı kuş maketlerine üfleyerek can vermesi bağlamında da kullanılmaktadır. Şöyle ki: *"Ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona üfleyeceğim, Allah'ın izniyle, hemen kuş olacaktır..."*¹²⁰; *"...Sen iznimle, çamurdan kuş gibi bir şey yapmış, ona üflemiştin de iznimle kuş olmuştu..."*¹²¹ Söz konusu ayetlerde, çamurdan yaptığı kuş maketlerine, İsa Peygamberin üfleyerek can verdiği yani dirilttiği belirtilir. Kuşlara can vermesine bakarak, Hz. İsa'nın rûhunun o kuşlara parçalanarak hulul ettiğini yani girdiğini, sindiğini; böylece söz konusu kuşların İsalık özelliği taşıdığını veya İsa'laştığını söylemek makul ve mantıklı değildir, bugüne kadar da kimse böyle bir iddiada bulunmamıştır. Oysa İsa Peygamberin, Hz. Meryem'den babasız doğmasını emrederek ve ona emrindeki bir melek olan Cebrail vasıtasıyla can vererek yaratması karşısında Hristiyanlar yanılarak, Allah'ın rûhunun Meryem'e ve oğlu İsa'ya hulul ettiğine inanmış, İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylemiş ve hem kendisini, hem

¹¹⁶ 32. Secde, 9

¹¹⁷ 38. Sad, 72

¹¹⁸ 43. Zuhruf, 15

¹¹⁹ Bk., İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., c. 2, s. 452

¹²⁰ 3. Al-i İmran, 49

¹²¹ 5. Maide, 110

annesini tanrılaştırmışlardır.¹²² Meseleyi bu bağlamıyla algılama hatasına düşen kimi Müslümanlar da, daha önce de değindiğimiz gibi aynı minvalde, rûha ezeliyet izafe eden bir takım anlayışlardan kendilerini kurtaramamışlardır.

SONUÇ

Rûhun maddeden ayrı ezeli bir cevher olduğu görüşü, ilk zamanlar Batı Felsefesinde iddia edilmekte iken sonraları gerek Hristiyan düşünce tarihinin, gerekse felsefe kültürünün Arapçaya tercümesiyle beraber kimi İslamî öğretiler üzerinde de etkili olmuştur. Günümüzde ise rûhun Tanrı ile özdeş olduğu fikri pek kabul görmese bile, kimi Müslümanlar tarafından rûhun tanrısal bir öz olduğu veya tanrısal özden parçalanıp geldiği anlayışı kolaylıkla söylenebilmektedir.

Bu sebeple, rûhun Tanrı ile özdeş veya ondan kopup gelen bir parça olmadığı, ezeli olmayıp sonradan yaratıldığı meselesinin delilleriyle açık bir şekilde ortaya konmuş olmasının, son derece önem arz ettiği görülebilmektedir.

Rûh, insanın hem biyolojik canlılığının, hem de algılayıcı ve bilici özünün kaynağını teşkil ettiği gibi yükümlü kılınmasını sağlayan unsurları da taşıyan bir hakikat olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan açısından oldukça önem arz eden bu latif unsur, yaratılışının belli bir safhasında melekler tarafından bedenine üflenmekte, ölümü zamanında da yine meleklerce bedeninden alınmaktadır.

Ancak insanı canlı kılan rûhun mahiyeti yani nitelik ve keyfiyeti, cisimle birleşmesinin ve ondan ayrılmasının nasıllığı, Yaratanından başka hiç kimse tarafından bilinebilecek bir durum değildir. Çünkü rûh, yüce, nuranî ve hayat sahibi bir varlıktır. Duyu organlarıyla somut bir şekilde hissedilebilecek cisimler gibi değildir.

Kur'an'da vahiy, kuvvet, sebat, nusret, Cebrail, İsa, emir gibi anlamlarda kullanılan rûhu; Rabb zannetmek veya Rabbe Rûh demek, Hristiyanlarda olduğu gibi çoklu ilah inancına götürür ki bu bir sapkınlıktır. Evet, şu

¹²²Bk., Sorularla İslamiyet, <http://m.sorularlaislamiyet.com/index.php?oku=180954>, Erişim Tarihi: 20.06.2016. Bu sebeple Baba, Oğul, Allah, İlah, Kutsal Rûh, İnsan-Oğul, Rab gibi isim ve unvanlarla Hz. İsa'yı anmışlar ve anmaya devam etmektedirler. *"Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Rûh'un adıyla vaftiz edin."* Matta 28:19 Halbuki çamurdan yaptığı kuş maketlerine üfleyerek can vermesi mucizesiyle Hz. İsa (a.s.), bir yandan peygamberliğini kanıtlarken, diğer yandan Allah'ın kendisini babasız olarak yaratıp can verirken kendisine hulul etmediğini veya kendisinin bununla ilahlaşmadığını da görebilme kabiliyetinde olanlara göstermek istemektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bk., Sorularla İslamiyet, <http://m.sorularlaislamiyet.com/index.php?oku=180954>, E.T. 20.06.2016

husus gözden kaçırılmamalıdır ki; Hz. Âdem'in ve soyunun yaratılışı dile getirilirken bahsedilen "rûhumdan üfledim" tabiriyle, *Allah'ın zatı veya ondan bir parça değil, Cebrail kastedilmiştir*. Şu farkla ki, Hz. Âdem ile Hz. İsa'nın yaratılmasında bizzat Cebrail ilahî buyruğu yerine getirmiş, insan soyunun yaratılmasında ise Cebrail'in emrinde bulunan yardımcıları ilahî emri icrâ etmektedirler. Katındaki yüksek mertebesini belirtmek için Yüce Allah Cebrail'den "rûhum" veya "rûhumuz" diye söz etmektedir.

Hz. Âdem babasız ve annesiz bir tarzda yaratıldığı gibi, benzer şekilde Hz. İsa da, babası olmaksızın yaratıldı. Her ne kadar İsa, annesi Meryem'den aldığı beden içerisinde bir rûh olsa da, Allah'ın yarattığı bir kul olmaktan öteye gidemez. İsa da diğer kullar gibi ne Allah'ın oğludur, ne Allah'tır, ne de ilahlıktan pay almıştır. İlahlık yalnızca Allah'a mahsustur. Allah dışında olan kâinata ki her şey, Allah'ın yarattığı bir kuldur ve bu kulluktan öteye gidemez.

Allah olan nisbet yaratma yönüyledir, yoksa O'ndan bir parça olma gibi bir durum söz konusu değildir. O'ndan bir parça olmadığına göre, O'nun dışında hiçbir şeyin ezeli olması söz konusu değildir.

Kur'an ayetleri bağlamında rûhun ezeli olduğunu iddia etmek gerçekçi olmadığı gibi hadisler bağlamında da böyle bir iddianın tutarlı bir tarafı yoktur. Rûh ve beden ayırımının yapıldığı hadisler olduğu gibi, bazı hadislerde de nefis ve rûh kavramının aynı anlamda kullanıldıklarını gördük. Yine hadislerin bir kısmında insanın rûhunu Allah'ın gönderdiği meleklerin çekip aldığı belirtilirken; bazılarında da onu Allah'ın kabzettiği bildirilmektedir. Ancak iki hadis grubunun nihai anlamı arasında fark yoktur, zira Allah'ın insan rûhunu alması, ölüm emrini ilgili meleğe vermesi tarzında anlaşılmalıdır. Bu tarz bir anlama, Kur'anî öğretisi ile de tenakuz teşkil etmemesi açısından önemlidir.

Rûhun yaratılmadığı iddiası, onun ezeli olduğu iddiasını içinde taşır. Esasen bu mesele, rûhun Allah'tan bir parça olup olmadığı problemiyle de yakından ilgilidir. Çünkü Allah'tan bir parça olarak görüldüğü takdirde, Yaratıcıya ait olan ezeliyetin bu parça üzerine yansıdığı tezi iddia edilmektedir. Böyle bir iddiaya Kur'an'daki rûhun Allah'a izafe edilmesiyle yapılan tamlamalar delil gibi sunulmuştur. Hâlbuki ayetlerde geçen "rûhî", "rûhenâ", "rûhun minh" gibi tabirler; sahib olunan şeyle, onun sahibi arasında bir cüz'iyet ve külliyyet (parça-bütün) ilişkisi olduğunu göstermez. Bu durum, Kur'an'da kullanılan beytullah (Allah'ın evi), nâketullah (Allah'ın devesi) ve benzeri kullanışlardan farksızdır. Allah ismi ile tamlama yapılarak kullanılan söz konusu şeyler, nasıl ki Allah'ın kendisi veya parçası değilse, O'nun yerini tutan zamirle tamlama formunda kullanılan rûh da, Allah'ın kendisi veya par-

çası değildir. Bu tür izafeler, Yaraticıya izafe edilen şeyin diğer varlıklara nisbeten özgünlüğünü ve üstün olduğunu vurgulama gayesine dönüktür. Örneğin Kâbe'ye "Beytullah" denmesi bu türdendir. Esasen bütün evler Allah'ın mülkü olmasına rağmen, Kâbe'ye özellikle 'Beytullah' denmesi onun şerefini ve üstünlüğünü ifade etme gayesine dönüktür. Zira Kâbe, Allah indinde sıradan bir ev değildir, aksine Allah'a ibadet gayesiyle inşa edilen ilk evdir ve bir nevi tevhid dinlerinin sembolü haline gelmiştir. Keza 'Naketullah' tabiri de böyledir. Gerçekte bütün develer, Allah'ın mülkü ve mahlûkudur, yaratmasının eserdir. Buradaki izafe, Salih peygambere mucize olarak gönderilen devenin, Allah katındaki değerini ve üstünlüğünü vurgulamayı amaçlamaktadır. Sadece *yaratma* ve *icad etme* yönüyle düşünülecek olursa, bütün varlıklar Allah'a izafe edilir. Ancak bu türden özel izafelerde, izafe edilen varlıkların diğerlerine nazaran üstün bir konumda olmalarına dönük bir vurgu söz konusudur. İşte rûhun Yaraticıya izafe edilmesi de bu türden bir izafedir.

Kur'an'ı Kerim'de, İsa Peygamberin çamurdan yaptığı kuş maketlerine üfleme suretiyle can verdiği, yani dirilttiği belirtilir. Nasıl ki kuşlara can vermesine bakarak, Hz. İsa'nın rûhunun o kuşlara parçalanarak girdiğini, böylece söz konusu kuşların İsalık özelliği taşıdığını veya İsalaştığını söylemek makul ve mantıklı değildir; aynı şekilde rûha ezeliyet atfeden ve onu Yaraticının bir parçası gibi takdim eden anlayışlar da makul olmaktan son derece uzaktır.

O halde şunu net bir şekilde ifade etmek gerekir ki Kur'an öğretisinde, rûh da dâhil olmak üzere kâinattaki hiçbir şey ilahlıktan doğrudan veya dolaylı bir pay almamıştır, ilahlığa ait herhangi bir özelliğe ilahta bulunduğu şekliyle, dengiyle sahip değildir, Allah'ın mahlûku/yaratığı ve kulu olma dışında tanrısal hiçbir yetki veya niteliğe sahip değildir.

BİBLİYOGRAFYA

Beyzavî, Kadı Nasıruddin Ebu Said Abdullah İbn Ömer b. Muhammed eş-Şirazi el-Beydavi (v. 685), *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil* (I-II C.), Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2011

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (I-XVIII C.), Akçağ Yayınları, Ankara 1995

Çağrı, Mustafa, İbn Kayyım el-Cevziyye, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, c. 35, s. 199-200

Descartes, *Metod Üzerine Konuşma*, Çev.: K. Sahir Sel, Sosyal Yayınları, İstanbul 1984

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, (V. 1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, (I-X C.), (Sadeleştirme), Azim Dağıtım, İstanbul, tsz.

Fahrudin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebir Mefatîhu'l-Gayb*, Tercüme: Suat Yıldırım v.dğr., Akçağ Yay., Ankara, 1993

Ferrâ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Meâni'l-Kur'an* (I-II C.), Tahkik ve tahrir: Şeyh Doktor İ'madu'd-Din İbn Seyyid Ali'd-Derviş, Alemu'l-Kutub, Beyrut 2011

Güç, Ahmet, Diğer Dinlerde Rûh, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, c. 35, s. 197-199

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub, *Bedai'u't-Tefsir* (I-IV C.), Derleyen: Yusrî es-Seyyid Muhammed, Tercüme: Ahmet Ağırakça v.dğr., Polen Yay., Ravza Matbaacılık, İstanbul 2011

_____, *Kitabu'r-Rûh* (I-II C.), Tahkik: Muhammed Ecmel Eyyub el-İslahi, Daru'l-İlmi'l-Fevaid, tsz.

İbn Kesîr, Ebu'l Fida İsmail ed-Dımeşki, (V. 774/1373), *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, (I-III C.), İhtisar ve Tahkik: Muhammed Ali Sabuni, Daru'l-Fikir, Beyrut 1419 (1999)

İzz b. Abdisselam, Abdulaziz b. Abdisselam es-Sülemî (v. 660 h.), *Tefsiru'l-İzz b. Abdisselam* (I-II C.), Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1971

Kaya, Mustafa, Platon'un Rûh Kuramı, *Sosyal Bilimler Dergisi*, AKÜ Yay., Afyonkarahisar 2013, c. 15, s. 171-182

Kutluer, İlhan, Felsefe (Rûh), *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, c. 35, s. 193-197

Mevdudî, Seyyid Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an* (I-VII C.), Çeviren: Muhammed Kayani Han v.dğr., İnsan Yay., İstanbul 1997

Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir* (I-III C.), Çeviren: Cahit Koytak – Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul 1999

Muhammed Kenan, *Kurretu'l-Ayneyn ala Tefsiri'l-Celaleyn*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul tsz.

Nursî, Said, *el-Makâlâtü'l-Kübrâ*, Mütercim: Molla Muhammed Zahid Malazgirdî, Şeriketu Resail'i Nur, Beyrut 2010

_____, *Lem'alar*, Zehra Yayıncılık, İstanbul 2011

Platon, *Phaidon*, Çev.: Hamdi Ragıp Atademir - Kemal Yetkin, Sosyal Yay., İstanbul 2001

Râğib el-İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an* (I-II C.), Mektebetu Nezar Mustafa el-Bâz, tsz.

Sorularla İslamiyet, <http://m.sorularlaislamiyet.com/index.php?oku=180954>, Erişim Tarihi: 20.06.2016.

Uludağ, Süleyman, Tasavvuf (Rûh), *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, c. 35, s. 192-193

Yavuz, Yusuf Şevki, Rûh, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, c. 35, s. 187-192

Zemahşerî, Carullah Ebu'l Kasım Mahmud b. Ömer, (467–538 h.), *e-Keşşaf* (I-IV C.), el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire 2012

ملخص البحث

هل الروح البشرية جزء إلهي أزلي؟

كما كان مفهوم "الروح" في الماضي أمرًا مثيرًا للاهتمام، فهو اليوم أكثر أهمية وإثارة للفكر عند الكثير من الناس، و ذلك بسبب شح المعلومات الصحيحة عن الروح . فالروح التي هي مصدر الاستشعار والمعرفة والجوهر الحيوي للإنسان، وقد كانت تأتي في صدارة الموضوعات المطروحة على مائدة الفلسفة الغربية. ففي البداية قيل إن الروح هي جوهر أزلي ومسألة منفصلة عن المادة، لكن مع مرور الزمن وبفضل ترجمة التراث المسيحي و الفكر الفلسفي عامة إلى اللغة العربية، أضحى هذه الفكرة تشغل مساحة كبيرة من سلم أولويات الفكر الإسلامي.

إن مسألة كَوْن الروح جوهرًا إلهيًا أزليًا أو أتت من جوهر أزلي أصبحت أمرًا يثار بين الحين و الآخر غير أن هذا الأمر يعكس الحقيقة، فالروح عندنا ليست نفس الجوهر مع الله، بل خلقت فيما بعد، فهي ليست أزلية، و ليست جزءًا من ذاته سبحانه وتعالى .

الكلمات المفتاحية: الروح ، أزلي، الجوهر إلهي، النفس، الفلسفة الغربية.